

Vlada Crne Gore
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

STRATEGIJA

ZA UNAPREĐENJE KVALITETA
ŽIVOTA LGBT OSOBA U CRNOJ GORI
2013-2018

STRATEGIJA

ZA UNAPREĐENJE KVALITETA
ŽIVOTA LGBT OSOBA U CRNOJ GORI
2013-2018

Vlada Crne Gore
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Biblioteka:
NACIONALNA LGBT POLITIKA

Urednik:
Danijel Arnaut

Izdavači:

LGBT FORUM PROGRES
www.lgbtprogres.me

MINISTARSTVO ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA
www.mmp.gov.me/ministarstvo

Za izdavače:
Stevan Milivojević

Ovaj projekat, "Promocija nacionalne LGBT politike", je finasiran od strane Ambasade Kraljevine Holandije

STRATEGIJA

ZA UNAPREĐENJE KVALITETA
ŽIVOTA LGBT OSOBA U CRNOJ GORI
2013-2018

LGBT

Članovi Radne grupe Savjeta za antidiskriminaciju Vlade Crne Gore za pripremu finalnog nacrtu Strategije unapređenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013 – 2018. godine:

Jovan Kojičić, *koordinator Radne grupe, savjetnik predsjednika Vlade za ljudska prava i zaštitu od diskriminacije*

Svetlana Rajković, *Ministarstvo pravde*

Tamara Milić, *Ministarstvo prosvjete*

Blanka Radošević -Marović, *Ministarstvo za ljudska i manjinska prava*

Senka Klikovac, *Ministarstvo zdravlja*

Krsto Vukadinović, *Uprava za mlade i sport*

Srđan Korać, *LGBT kontakt osoba, Uprava policije*

Aleksandar Saša Zeković, *nezavisni ekspert za ljudska prava*

Zdravko Cimbalević, *NVO – LGBT Forum Progres*

Daliborka Uljarević, *NVO – Centar za građansko obrazovanje (CGO)*

Zahvaljujemo se svima koji su svojim predlozima i sugestijama pomogli da pripremimo Nacrt strategije, a posebno **Marijani Laković** (Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore), **Dragici Milić** (Ministarstvo kulture), **Željku Rutoviću** (Ministarstvo kulture), **Milošu Laleviću** (Ministarstvo kulture), **Branki Lakočević** (Ministarstvo pravde), **Draganu Pejanoviću** (Ministarstvo unutrašnjih poslova), **Alenu Nikeziću** (Ministarstvo unutrašnjih poslova), **Budimirki Đukanović** (Ministarstvo rada i socijalnog staranja), **Damiru Grboviću** (Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija), **Tamari Popović** (Uprava policije), **Dušanu Simonoviću** (Crnogorski olimpijski komitet), kao i nevladinim organizacijama **LGBT Forumu Progres**, **Akciji za ljudska prava**, **Juventasu** i **Centru za građansko obrazovanje**. Pomoć u radu približila nas je cilju - povećanju tolerancije, prihvatanju i harmoniji u crnogorskom društvu.

Svi izrazi koji se u ovoj strategiji koriste za fizička lica u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

Dr Suad Numanović, Ministar

PREDGOVOR

Dosadašnje aktivnosti Vlade Crne Gore usmjerene su na poboljšanje ukupnog položaja svih ranjivih grupa. Afirmacija vrijednosti zaštićenih međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda i suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta su njeni prioritetni ciljevi. Vlada nastoji da strateškim pristupom, analizom različitih oblika homofobičnog/transfobičnog ponašanja, u saradnji s civilnim društvom i međunarodnim ekspertima, preduzima konkretne mjere kojim će mijenjati ustaljeni obrazac ponašanja.

Kao odgovorna vlada države koja teži punopravnom članstvu u EU i NATO-u, Vlada je pokrenula čitav set politika u oblasti promocije i zaštite prava i sloboda LGBT oso-

ba, koje predstavljaju jasne smjernice za borbu protiv diskriminacije i veću vidljivost LGBT osoba u društvu. Riječ je o značajnom društvenom procesu, čije rezultate nije moguće postići ad hoc aktivnostima ili preko noći, posebno u tranzicionom društvu, kakvo je crnogorsko.

U proteklom periodu, u cilju podizanja nivoa svijesti opšte populacije o pravima i slobodama LGBT osoba, u kontinuitetu je organizovana obuka sudija, tužilaca, policijskih službenika i branitelja ljudskih prava, pružena je podrška i obavljene su brojne konsultacije s nevladinim sektorom. Vlada je obrazovala Savjet za zaštitu od diskriminacije, kojim rukovodi predsjednik Vlade. U radu Savjeta učestvuju pet resornih ministra-

ra, savjetnik predsjednika Vlade i predstavnici civilnog društva. Osnovni zadatak Savjeta je suzbijanje svih oblika diskriminacije i afirmacija antidiskriminatorke politike u Crnoj Gori.

U regionu i šire Crna Gora je prepoznata po inicijativama za obuku predstavnika pravosudnih organa, policijskih i drugih državnih službenika u cilju unapređenja njihovog znanja i senzitivnosti u zaštiti i poštovanju LGBT prava. Vlada i dalje razvija dijalog o potrebi da se LGBT zajednica otvoreno izrazi i pruža podršku većoj vidljivosti LGBT zajednice u društvu.

U martu 2012. godine, Vlada je organizovala regionalnu inicijativu najvišeg nivoa na kojoj su učestvovali predstavnici 11 vlada regiona. Cilj ove inicijative je vođenja razgovara o LGBT pravima i sprovođenju aktivnosti u skladu s Preporukama Komiteta ministara Savjeta Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Takođe, kao rezultat uspostavljanja institucionalne saradnje između Vlade i predstavnika civilnog društva koji su posvećeni zaštiti prava LGBT

zajednice, Vlada je krajem 2011. godine formirala različite timove i stručne grupe za saradnju s civilnim društvom u pripremi strateških dokumenata, analizi propisa i obrazovnih programa iz ove oblasti. Konsultativni proces je trajao više od godinu dana, a predlozi i sugestije LGBT zajednice razmotrene su i korištene u pripremi ovog dokumenta. Posebno, treba istaći da su potpisani brojni sporazumi između Vlade i civilnog društva o saradnji i zajedničkim akcijama na jačanju povjerenja nadležnih državnih institucija i LGBT zajednice.

Crnogorska vlada je prepoznatljiva kao vlada koja aktivno doprinosi bezbjednosti i afirmaciji LGBT osoba na globalnom nivou. Kroz strukturu i funkcionisanje tijela u sistemu Ujedinjenih nacija, zajedno s ostalim partnerskim zemljama, pruža punu podršku afirmaciji bolje međunarodne zaštite prava LGBT osoba. Takođe, Vlada aktivno doprinosi radu evropske neformalne vladine mreže posvećene LGBT pitanjima.

Dr Suad Numanović, ministar

dr Jovan Kojičić

mr.sc. Aleksandar Saša Zeković

UVOD

Položaj LGBT osoba u Crnoj Gori je pod uticajem dominantne društvene percepcije da njihovo postojanje predstavlja kršenje morala i vrijednosti o poželjnom načinu života. Pojedinci su zbog svoje stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta izloženi različitim oblicima isključenja, nasilja i diskriminacije kako u okviru njihovih porodica tako i u društvu u cjelini.

Savremeni razvoj utiče na društvene promjene i prilagođavanje ljudi novim tehnologijama. Stvaraju se novi uslovi za proizvodnju, distribuciju i potrošnju i podstiče se ekonomska saradnja i razvoj. Politička faza ovog procesa, takođe, traži prilagođavanje i međusobnu usklađenost. Izgradnja

društva koje treba da pruži veće mogućnosti podrazumijeva da vodi računa o zadovoljenju ljudskih potreba u skladu s tehnološkim, društvenim, ekonomskim i političkim standardima.

Prema profesoru Hajdenu, uglednom švedskom sociologu prava, kod društava u tranziciji javljaju se tenzije u razumijevanju i komunikaciji jer ljudi koji su mentalno lokalizovani drugačijim pogledima na svijet teško prihvataju nove mogućnosti i promjene koje proces društvenog razvoja donosi zbog njihovih ustaljenih navika, koje se vremenom nijesu mijenjale i drugačijeg shvatanja i načina života. Takođe, efekat tranzicije ogleda se i u vladinoj kontroli i regulaciji da podrži društvene promjene i nove

obrasce za zadovoljenje ljudskih potreba.

Ova strategija nastala je kao sistemski odgovor Vlade Crne Gore da se odlučno bori protiv svih oblika diskriminacije. Njeno usvajanje znači mobilisanje svih društvenih aktera na veće jedinstvo. LGBT zajednici i svim LGBT osobama šalje se snažna poruka zajedništva koje podrazumijeva predani rad na poboljšanju njihovog položaja i bezbjednosti, zaštite prava i veće vidljivosti.

Poštovanje ljudskih prava i sloboda ne zavisi samo od osnovnog, kvalitetnog zakonskog i institucionalnog okvira već i od uspostavljenog obrazovanja, načina razmišljanja, kulture, minimuma ekonomskog blagostanja i ukupnog dostignuća društva. Jednakost pred zakonom i ravnopravnost svih građana, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u crnogorskom društvu se podrazumijeva. Definisanjem LGBT politike Vlada potvrđuje riješenost da Crna Gora počiva na principima slobode, demokratije, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. "Njegovanjem" ovih osnovnih društvenih

vrijednosti dodatno se afirmiše evropska politika i privrženost zemlje načelima na kojima počiva Evropska unija.

U pripremi Strategije korišćena su najbolja iskustva Kraljevine Holandije, Kraljevine Norveške, Kraljevine Švedske, Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, te Kanade, kao i nevladinog sektora u Crnoj Gori, koji je ovu temu postavio kao društvenu i političku agendu. Prije usvajanja konačnog teksta Strategije, obavljene su konsultacije sa LGBT zajednicom, domaćim LGBT grupama i nevladinim organizacijama posvećenim zaštiti ljudskih prava. Takođe, konsultacije su obavljene i s vodećim LGBT organizacijama u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Turskoj.

Vlada Crne Gore potvrđuje posvećenost politici kontinuiranog unapređivanja ljudskih prava i sloboda i riješenost da s ostalim društvenim akterima aktivno doprinosi održivom uspostavljanju društva koje njeguje kulturu poštovanja ljudskih prava.

*dr Jovan Kojičić
mr Aleksandar Saša Zeković*

SADRŽAJ:

1. Promocija i zaštita prava i sloboda LGBT osoba	13
1.1. Svrha i ciljevi Strategije.....	13
1.2. Antidiskriminatorno zakonodavstvo	14
1.3. Institucionalni okvir	15
1.4. Nevladine organizacije	16
1.5. Monitoring	17
2. Ljudska prava LGBT osoba	19
3. Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju.....	23
4. Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBT osoba	27
5. Sprovođenje zakona	31
6. Zdravstvena zaštita	33
7. Mediji.....	35
8. Sport	37
9. Ekonomski rast i LGBT turizam.....	39
10. Međunarodna LGBT politika	41

1. Promocija i zaštita prava i sloboda LGBT osoba

1.1. Svrha i ciljevi Strategije

Vlada Crne Gore je, usvajanjem ove strategije, orijentisana da se u crnogorskom zakonodavstvu, politikama i praksi rukovodi principima i mjerama sadržanim u Preporuci Komiteta ministara Savjeta Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Takođe, usvajanjem ove strategije Vlada je opredijeljena da aktivno radi i obezbijedi da se zakonske i druge mjere unapređuju i djelotvorno primjenjuju da žrtvama diskriminacije budu poznati djelotvorni pravni lijekovi i omogućen pristup tim pravnim lijekovima, te da mjere za borbu protiv diskriminacije obuhvate odgovarajuće sankcije za kršenje prava i adekvatnu odštetu za sve žrtve.

Vlada će kontinuirano raditi na preispitivanju dominantnih društvenih stavova i odlučna je da se suoči sa stereotipima i predrasudama usmjerenim protiv LGBT osoba. Ovim dokumentom Vlada potvrđuje svoju direktnu podršku i punu pažnju tom procesu.

Svrha i ciljevi ove strategije su otklanjanje svake neposredne ili posredne diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, smanjivanje homofobije i transfobije u društvu, stalno unapređivanje društvenog prihvatanja LGBT osoba i poboljšanje svih uslova i kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori.

Kako bi se pružio podstrek i podržala željena kulturna i društvena promjena, inicijative, kao što su kampanje o štetnosti homofobije/transfobije, obuke službenika u nadležnim organima o zaštiti prava LGBT osoba, naročito u policiji i tužilaštvu, kao i kontinuirana saradnja s LGBT zajednicom, znatno će doprinijeti procesu LGBT ravnopravnosti u smislu njihove bezbjednosti i uključivanja u društvo. U tom pogledu, Savjet za zaštitu od diskriminacije neposredno će saradivati s konkretnim ministarstvima koja imaju svoje odgovornosti i s lokalnim

vlastima i partnerima iz civilnog društva, unapređujući dosadašnja iskustva i partnerstva i stavljajući akcenat na aktivan doprinos svih aktera ostvarivanju ravnopravnosti LGBT osoba u crnogorskom društvu.

1.2. Antidiskriminatorno zakonodavstvo

Vlade Crne Gore će nastaviti da unapređuje antidiskriminatornu politiku i zakonodavstvo i stvaraće ambijent koji će efikasno štititi prava LGBT osoba. Takođe, aktivno će se suprotstavljati njihovoj diskriminaciji na svim nivoima i pružiće im neophodnu podršku da slobodno i vidljivo žive, u skladu s njihovom seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom i seksualnim izražavanjem. Zakon o zabrani diskriminacije od 2010. godine zabranjuje diskriminaciju zasnovanu, pored ostalog, i na rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji (čl. 2, st. 2). U poglavlju u kojem su navedeni posebni oblici diskriminacije, u članu pod nazivom "Diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije" (čl. 19), predviđeno je da se diskriminacijom smatra "svako isticanje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije", kao i da svako ima pravo da izrazi svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju i da se ne može pozvati da se o tome javno izrazi. Međutim, ovaj zakon ne precizira definiciju termina „rodni identitet“ i „seksualna orijentacija“. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava usvojilo je Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije, koji osigurava preciznu evidenciju i dostavljanje informacije Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Među ostalim zakonima, Zakon o radu (2009) i Zakon o medijima (2002) eksplicitno određuju seksualnu orijentaciju kao nedozvoljeni osnov diskriminacije. Takođe, Zakon o radu zabranjuje i seksualno uznemiravanje (član 8), dok Zakon o medijima zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja koja podstiču diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihove seksualne orijentacije (član 23). Od posebnog značaja za transrodne osobe je nedavno usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju (2012) koji osiguranim licima obezbjeđuje plaćanje zdravstvene usluge u iznosu od 80 % cijene koja uključuje i promjenu pola.

Istopolni partneri nijesu pravno prepoznati i nemaju mogućnost da ostvaruju imovinska i druga prava priznata heteroseksualnim partnerima u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. U skladu s obavezujućim međunarodnim pravnim standardima, nameće se potreba jasnijeg utvrđivanja osnove diskriminacije, kojom bi se obuhvatila seksualna orijentacija i rodni identitet, afirmisala ravnopravnost i ojačala zaštita LGBT osoba.

1.3. Institucionalni okvir

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je centralni institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Ovlašćen je da postupa po pritužbama građana ne samo u odnosu na diskriminaciju počinjenu od strane državnih organa, organa lokalnih samouprava, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja već i od strane svih pravnih i fizičkih lica, što zahtijeva poseban pristup Zaštitnika u preventivnom djelovanju i otklanjanju svih oblika diskriminacije. Sudovi, inspekcijski organi, organi za prekršaje i druga pravna i fizička lica obavezni su da vode posebnu evidenciju o podnijetim tužbama, zahtjevima i prijavama u vezi s diskriminacijom i da podatke iz evidencije blagovremeno dostavljaju Zaštitniku. Zaštitnik daje mišljenje na nacрте zakona i drugih propisa, podnosi inicijative za izmjene i dopune zakona u cilju njihovog usklađivanja s međunarodo priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sprovodi druge aktivnosti od značaja za zaštitu i unapređenje ljudskih prava i zaštitu od diskriminacije. Takođe, posebnim dijelom godišnjeg izvještaja obavještava Skupštinu Crne Gore o uočenim pojavama diskriminacije i preduzetim aktivnostima i predlaže preporuke i mjere za otklanjanje diskriminacije.

Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore predviđen je kao stalni odbor nadležan da razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata i druga pitanja koja se odnose na: slobode i prava čovjeka i građanina, s posebnim osvrtom na manjinska prava, primjenu potvrđenih međunarodnih akata koji se odnose na ostvarivanje, zaštitu i unapređivanje ovih prava; prati ostvarivanje dokumenata, mjera i aktivnosti za unapređivanje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti, posebno u oblasti obrazovanja, zdravstva, informisanja, socijalne politike, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja i sl.; učestvuje u pripremi dokumenata i usaglašavanju zakonodavstva u ovoj oblasti sa standardima evropskog zakonodavstva; saraduje s odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na ostvarivanje načela rodne ravnopravnosti; prati primjenu ovih prava kroz sprovođenje zakona i unapređivanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u oblasti prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravstva, socijalne politike i informisanja; učestvuje u pripremi i usaglašavanju zakona i drugih akata sa standardima evropskog zakonodavstva i programima Evropske unije koja se odnose na rodnu ravnopravnost; afirmiše potpisivanje međunarodnih dokumenata koji tretiraju ovo pitanje i prati njihovu primjenu; saraduje s odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava odgovorno je za sprovođenje propisa, strateško planiranje i praćenje stanja u oblasti ljudskih prava iz nadležnosti Ministarstva, uključujući prava LGBT osoba i prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, kao i odnosa sa vjerskim zajednicama u Crnoj Gori, unapređenje i zaštitu prava Roma, Aškalija i Egipćana i poslova rodne ravnopravnosti.

Savjet za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore osnovan je jula 2011. godine (u daljem tekstu: Savjet). Savjet čine predsjednik i 11 članova. Predsjednik Vlade Crne Gore je predsjednik Savjeta. Zadatak Savjeta je da: prati i koordinira aktivnosti državnih organa, organa državne uprave i drugih nadležnih institucija u primjeni zakonom propisanih mehanizama za zaštitu od svih oblika diskriminacije; analizira važeće propise s aspekta njihove usklađenosti s međunarodnim standardima u oblasti zaštite od svih oblika diskriminacije i, po potrebi, inicira njihove izmjene ili dopune; analizira administrativne mjere koje nadležni organi primjenjuju u pružanju zaštite od svih oblika diskriminacije, probleme koji se u praksi javljaju u postupku zaštite od diskriminacije i predlaže mjere za njihovo otklanjanje; predlaže i preduzima odgovarajuće mjere radi promocije zabrane diskriminacije, kao jednog od osnovnih i opštih principa zaštite ljudskih prava; ostvaruje neophodnu saradnju s domaćim i međunarodnim organima i organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda i predlaže preduzimanje drugih mjera od značaja za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

1.4 Nevladine organizacije

Nevladine organizacije (NVO) u Crnoj Gori već, gotovo, dvije decenije predstavljaju ključni element demokratskih procesa na svim nivoima. Sve društvene grupe, posebno one koje se još suočavaju sa izazovima marginalizacije i siromaštva, organizovane su i djeluju, između ostalog, i preko organizacija civilnog društva. Pravni okvir za osnivanje i djelovanje NVO-a izrazito je povoljan. Na državnom i lokalnom nivou razvijeni su javni konkursi za finansiranje rada NVO-a, što donatorsku bazu i podršku čini snažnijom i raznovrsnijom. Manjinske grupe, zbog ograničenosti svojih kapaciteta, još nemaju pristup evropskim fondovima. Vlada Crne Gore s NVO obavlja intenzivne i konstruktivne konsultacije. NVO-u je, nizom zakona, omogućeno učešće u radu nezavisnih i drugih tijela koji znatno tretiraju pitanja javnih politika i primjene zakona, kao i u radnim grupama za pripremu normativnih akata i politika. Od strane Vlade i lokalnih vlasti afirmativno je prepoznat doprinos NVO-a razvoju i ostvarivanju demokratije i ljudskih prava, posebno putem promovisanja javne svijesti, učestvovanja u javnom životu i obezbjeđivanja transparentnosti i odgovornosti javnih vlasti. NVO i stručnjaci angažovani u civilnom društvu odigrali su i

pružili odlučujuće važan doprinos zaštiti i promovisanju ljudskih prava LGBT osoba.

1.5. Monitoring

Vlada Crne Gore posvetiće dodatnu pažnju kontinuiranom predstavljanju i promociji Strategije u crnogorskom društvu. Ovaj programski dokument učiniće dostupnim i razumljivim svim društvenim akterima.

Koordinacija praćenja primjene Strategije i priprema odgovarajućih informacija i izvještaja povjerena je vladinom savjetu za zaštitu od diskriminacije (u daljem tekstu: Savjet).

Jednogodišnjim akcionim planovima utvrdiće se jasna odgovornost nadležnih institucija za sprovođenje mjera iz ove strategije. Savjet će punu profesionalnu pažnju posvetiti uspostavljanju kvalitetnog i efiksnog monitoringa. S tim u vezi, za potrebe praćenja primjene Strategije, obrazovaće se stalno tijelo Savjeta koje će tromjesečno prikupljati relevantne informacije o realizaciji obaveza.

Putem monitoringa pratiće se realizacija predviđenih mjera i aktivnosti iz ove strategije, postizanje projektovanih rezultata i evaluacija implementacije, uz primjenu potrebnih korekcija. Na temelju sprovedenog monitoringa, pripremiće se periodični i posebni tematski izvještaji i informacije, kao i obavezni godišnji izvještaj o implementaciji Strategije. Godišnji izvještaj o sprovođenju Strategije, kao i godišnje akcione planove koji prate implementaciju Strategije, usvaja Vlada Crne Gore. Dodatno, monitoring tijelo će, u okviru svog rada, pratiti razvijanje dijaloga i savjetodavne uloge organizacija civilnog društva, kroz konsultacije predviđene akcionim planom.

Savjet će razmatrati izvještaje o ostvarenim rezultatima i izazovima u implementaciji Strategije i s tim u vezi, koordinirati dalji rad državnih institucija. Na bazi sprovedenog monitoringa i evaluacije, Savjet će pripremati dalje godišnje mjere i aktivnosti, procjenjivati kvalitet i inicirati unapređenje rješenja iz ove strategije.

2. Ljudska prava LGBT osoba

Poštovanje razlika i tolerancija prema uvjerenjima svih socijalnih grupa predstavlja vodeću vrijednost multietničkog i multikulturalnog crnogorskog društva. Jednakost LGBT osoba pred zakonom se podrazumijeva. Vlada će se odlučno boriti protiv diskriminacije LGBT osoba na svim nivoima, uključujući i oštriju primjenu kaznene politike.

Krivična odgovornost proširiće se na način što će se kao otežavajuća okolnost za odmjeravanje kazne cijeniti okolnost ukoliko je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Osiguraće se efikasna, brza i nepristrasna istraga, a žrtve i svjedoci zločina koji su motivisani mržnjom prema LGBT osobama ohrabriće se da prijave takve slučajeve i pružiće im se neophodna pomoć i podrška. Posebno je važno da se obezbijedi puna implementacija zakonskih rješenja na svim nivoima i institucionalni kapaciteti u smislu znanja i vještina da se prepoznaju incidenti i zločini iz mržnje.

Takođe, kako bi se obezbijedilo strožije kažnjavanje izvršilaca krivičnih djela motivisanih rasizmom ili drugom diskriminatornom pobudom, dopuniće se Krivični zakonik u članu 443, koji se odnosi na rasnu mržnju ili rasnu diskriminaciju, na način što će zabraniti propagiranje rasne mržnje ili netrpeljivosti odnosno podsticanje na rasnu i drugu diskriminaciju po osnovu pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugog ličnog svojstva.

Država svim građanima garantuje poštovanje prava na slobodu okupljanja i izražavanja, što se odnosi i na LGBT osobe. Vlada će pružiti konkretnu podršku da se LGBT manifestacije, kao što su "Povorka ponosa", "Queer festivali" i druga socijalna okupljanja LGBT zajednice, održavaju u tolerantnoj atmosferi i bez nasilja.

Vlada će raditi na stvaranju društveno pozitivnog ambijenta za prihvatanje LGBT osoba i njihovih (istopolnih) zajednica. Od izuzetne je važnosti da se u tome obezbijedi kvalitetan pristup znanju, u smislu učenja o standardima u ovoj oblasti, te podrška heteroseksualne javnosti i bitnih političkih činilaca.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti zakonodavni okvir i kaznenu politiku za borbu protiv diskriminacije LGBT osoba.
- Unaprijediti kapacitet institucija koje primjenjuju antidiskriminatorno zakonodavstvo.
- Povećati informisanost o međunarodnim standardima u vezi s LGBT problematikom.
- Unaprijediti društveni ambijent za prihvatanje LGBT osoba.

Programske mjere:

- Inicirati izmjene i dopune relevantnih zakona u cilju unapređenja jednakosti i suzbijanja diskriminacije, transfobije i homofobije.
- Inicirati programe podrške LGBT zajednici, uključujući programe obuke za aktiviste i branioce ljudskih prava, policijsku i tužilačku organizaciju, državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, te pravnu i psihološku pomoć žrtvama i svjedocima nasilja i zločina iz mržnje.
- Učiti o standardima tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu (grupe zemalja: danski, francuski i holandski model), kao pretpostavki za definisanje političkih uslova kod izbora modela koji najbolje odgovara crnogorskim uslovima.
- Jačati kapacitete nadležnih institucija, profesionalaca i najšire javnosti kroz specifične obuke koje uključuju sadržaj presuda Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.
- Publikovati materijal o presudama Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.
- Obezbijediti pristup HELP programu Savjeta Evrope.

INDIKATORI USPJEHA

Utvrđen predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Utvrđen predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore.
Utvrđen predlog Zakona o izmjenama Krivičnog zakonika koji će se kao otežavajuću okolnost za odmjeravanje kazne cijeniti ukoliko je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.
Utvrđen predlog Zakona o registrovanom partnerstvu, koji će istopolnim zajednicama priznati prava u skladu s potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava. (Značenje termina “registrovano partnerstvo” u ovom tekstu ne podrazumijeva automatski poistovjećenje istopolnih zajednica sa brakom u tradicionalnom poimanju, odnosno statusom braka sadržanim u našem zakonodavstvu i zakonodavstvima velikog broja drugih država)
Obučeni državni službenici, predstavnici pravosudnih organa, predstavnici lokalnih vlasti, područnih jedinica, ispostava i ekspozitura policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, uključujući obučenosť u dijelu koji se odnosi na stavove i praksu Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
Obezbijeden pristup HELP programu Savjeta Evrope.
Publikovan materijal koji sadrži presude Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.

3. Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju

Obrazovanje je ključno za razvoj i napredak svakog društva. U političkom i ekonomskom ambijentu Crne Gore obrazovanje dominira kao ključni izvor sveukupnog razvoja. U posljednjoj deceniji, uloženi su intenzivni naponi, uključujući i značajne kadrovske i druge potencijale, kako bi se nacionalni obrazovni sistem poboljšao i modernizovao. Trajna intencija obrazovanja je da podrži dalji razvoj Crne Gore kao građanske, demokratske i države socijalne pravde, utemeljene na vladavini prava i da ubrza ekonomski i društveni razvoj, što podrazumijeva poštovanje i dalje unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda. U Crnoj Gori su svi jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na bilo koje lično svojstvo. Nije dozvoljeno fizičko, psihičko i socijalno nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, vrijeđanje ličnosti niti bilo koji drugi oblik diskriminacije. To su polazne vrijednosti koje promoviše i ova strategija.

U crnogorskom obrazovno-vaspitnom sistemu neće se koristiti sredstva koja u nastavnom procesu podstiču diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Nastavni proces će se razvijati na način da afirmiše razumijevanje, toleranciju, socijalnu uključenost i društvenu koheziju.

U kreiranju obrazovno-vaspitnog ambijenta, prosvjetne vlasti i školski autoriteti polaziće od zakonskih odredbi i ključnih vrijednosti ustavnog prava kao vodećih pretpostavki. Takođe, vodiće se računa da se LGBT problematika tretira na svrsishodan i činjenicama zasnovan način. Školske vlasti treba da su svjesne prisustva neprihvatanja homoseksualnosti, na koje upućuju nalazi istraživanja javnog mnjenja o homofobiji i, shodno tome, treba da izbjegavaju rizike koji iz toga proizilaze.

Vlada je odlučna u namjeri da škole u Crnoj Gori učini bezbjednim za sve učenike, bez obzira na njihovu različitost. Sigurno školsko okruženje je neophodan uslov za kvalitetno obrazovanje. Stoga će Vlada razvijati koncept koji podrazumijeva bezbjednu i podržavajuću sredinu za učenike i zaposlene u kojoj se identifikuje i rješava homofobno/transfobno nasilje u svim njegovim oblicima. LGBT adolescenti i nastavnici treba da se osjećaju sigurno prilikom saopšta-

vanja svog identiteta, a svi učenici treba da imaju doživljaj da su zaštićeni od seksualnog uznemiravanja i nasilja.

Vlada će uložiti napore kako bi se povećalo znanje svih u školskoj mreži o nasilju u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom i njegovim izražavanjem, uključujući društvene mreže kao nova komunikacijska sredstva. Dugoročno, ovo će doprijeti da društvo postane više tolerantno.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti dimenziju ljudskih prava u obrazovnom sistemu.
- Unaprijediti kvalitet i praksu nastavnog procesa u vezi sa LGBT problematikom.
- Unaprijediti školsku demokratsku kulturu, poštovanje i prihvatanje različitosti.

Programske mjere:

- Pružiti podršku nastavnom osoblju za integraciju LGBT tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti.
- Podsticati saradnju škola i roditelja, lokalnih vlasti, policije, socijalnih službi i nevladinog sektora.
- Razvijati dijalog profesionalne javnosti i organizacija civilnog društva iz oblasti ljudskih prava LGBT zajednice.
- Analizirati zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavne planove i programe i udžbenike u kontekstu zastupljenosti LGBT problematike; Uz razvijanje dijaloga na svim nivoima, predložiti mjere i načine za inoviranje novih izdanja udžbenika, tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBT osoba.
- Jačati kapacitete stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBT osobama i shodno tome, kreirati priručnik o LGBT perspektivi, prevenciji i sprečavanju nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
- Razvijati školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, obuhvatiti informacije o LGBT perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste.

- Istražiti potrebe, prava i položaj mladih, uključujući i mlade LGBT osobe.
- Promovisati u osnovnim i srednjim školama izborne predmete koji su od dodatne važnosti za demokratsko i građansko obrazovanje i koji podržavaju otklanjanje tradicionalizma i stereotipa i uvažavaju evropsku perspektivu Crne Gore.

INDIKATORI USPJEHA	
	Uspostavljene školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, uključujući informacije o LGBT perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste.
	Pružena podrška i organizovani programi obuke za nastavno osoblje za integraciju LGBT tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti.
	Izgrađeni kapaciteti stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBT osobama.
	Kreiran i publikovan priručnik o LGBT perspektivi, prevenciji i sprečavanju nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a na bazi rada sa stručnim službama u školama.
	Analizirana zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavni planovi i programi i udžbenici, u kontekstu zastupljenosti LGBT problematike. Publikovana analiza.
	Predložene mjere i načini inoviranja novih izdanja udžbenika tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBT osoba.
	Istražene potrebe, prava i položaj mladih, uključujući i mlade LGBT osobe.
	Promovisani izborni predmeti u osnovnim i srednjim školama, koji su od dodatne važnosti za demokratsko i građansko obrazovanje i koji podržavaju otklanjanje tradicionalizma i stereotipa i uvažavaju evropsku perspektivu Crne Gore.
	Promovisana načela i mjere Strategije kod učeničke zajednice i roditeljskih struktura u školama, stručne i opšte javnosti na svim nivoima.

4. Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBT osoba

Prihvatanje i razumijevanje LGBT osoba u pogledu njihovih jednakih prava i mogućnosti predstavlja ozbiljan problem za veliku većinu građana, što ukazuje na strah i teškoće da se iskaže sopstveni identitet, čak i u najužoj porodici i među prijateljima.

Dominantna većina građana homoseksualnost smatra bolešću, neprirodnom i nemoralnom pojavom. U mnogim društvima homoseksualnost se shvata kao povreda tradicionalnih rodnih uloga muškarca i žene. Takođe, neformalna društvena kontrola predstavlja bitan mehanizam negativnog uticaja na LGBT osobe.

Vlada će kroz LGBT politiku raditi da poveća bezbjednost LGBT osoba i proširi i produbi njihovo društveno prihvatanje i uključenost. Vlada se zalaže da LGBT osobe imaju jednak tretman i mogućnosti u svim segmentima života kao i svi drugi. LGBT osobe treba da budu u mogućnosti da se bezbjedno izjasne o svojoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, da imaju pristup svim institucijama i servisima, te da osjete i znaju da su bezbjedni i zaštićeni od bilo kog oblika diskriminacije, uznemiravanja, zastrašivanja i nasilja.

Vlada se zalaže da LGBT osobe vode jednako inkluzivan socijalni život kao i svi drugi građani. U saradnji s policijom, multidisciplinarnim operativnim timovima centara za socijalni rad i drugim servisima, Vlada će sprečavanjem nasilja u neposrednom životnom okruženju, na ulici ili objektima uslužne djelatnosti, na mjestima sastajanja ili u sredinama noćnog života LGBT osoba promovisati društveno prihvatanje i stvarati bezbjednu okolinu. Takođe, Vlada je odlučna da se suoči s predrasudama protiv LGBT osoba, počevši od institucija do pojedinaca, i to ne samo radi ispunjavanja obaveza koje proizilaze iz članstva u međunarodnim organizacijama već zbog istinske težnje za kulturnom promjenom i boljim životom.

Istovremeno, Vlada će podsticati veće jedinstvo svih aktera i zajedno doprinositi unapređenju i stvaranju kulturnih vrijednosti i pretpostavki koje će podržati

prihvatanje i zaštitu LGBT osoba i ohrabriti njihovu vidljivost. Takođe, Vlada će nastaviti da podržava rad LGBT skloništa u kojem borave osobe kojima je porodica uskratila podršku zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Kako bi se podržala kulturna promjena i poboljšalo prihvatanje LGBT osoba u društvu, Vlada će, pod okriljem Savjeta za zaštitu od diskriminacije, razvijati intersektorsku saradnju i saradivati s lokalnim samoupravama, sindikatima, poslodavcima i partnerima iz civilnog društva, kao nezaobilaznim činiocima u promociji politike jednakog tretmana i zaštite od diskriminacije.

U pogledu zaštite od diskriminacije na poslu, Vlada će nastaviti dijalog sa sindikalnim organizacijama i poslodavcima i osigurati punu ravnopravnost LGBT osoba na njihovim radnim mjestima. Vlada će kontinuirano raditi i preventivno djelovati da se suzbije diskriminacija na poslu, bez obzira na osnov. Vlada će, u saradnji s lokalnim vlastima, posebno doprinostiti da život i rad LGBT osoba u lokalnim sredinama bude dostojanstven i bezbjedan.

Kroz podršku kulturnim aktivnostima LGBT zajednice, Vlada potvrđuje povezanost Crne Gore sa savremenim kulturnim scenama. Stoga će nastaviti da vodi računa da programi javnih kulturnih institucija i dalje sadrže dimenziju kulture ljudskih prava i LGBT perspektiva. Vlada će podržavati dijalog i saradnju kulturnih aktera i LGBT zajednice u vezi s pitanjima kulture i identiteta i njegove umjetničke i društvene dimenzije.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti bezbjednost i društveni život LGBT osoba.
- Unaprijediti društvenu prihvatljivost i uključenost LGBT osoba.
- Promovisati politiku jednakog tretmana i zaštitu od diskriminacije.

Programske mjere:

- Jačati kapacitete i znanje LGBT zajednice, uključujući finansijsku podršku.
- Razvijati dijalog s nadležnim organima, lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva u pravcu društvenog prihvatanja LGBT osoba, uključujući i radni ambijent.
- Pružiti razumijevanje i podršku porodici i LGBT osobi i intervenisati u individualnim slučajevima preko multidisciplinarnih operativnih timova centara za socijalni rad.

- Podsticati razvoj kulture tolerancije i otvorenosti za LGBT osobe, što uključuje podršku kulturnim događajima, queer festivalima, festivalima filma o ljudskim pravima i drugim kulturno-umjetničkim manifestacijama.
- Doprinositi većoj kulturološkoj vidljivosti LGBT zajednice i društvenoj promociji inkluzivnog koncepta queer termina i culture.
- Podržavati izgradnju novih kulturnih platformi koje afirmišu vrijednosti slobodnog društva, ustavne vrijednosti, evropski identitet Crne Gore, ali i veću vidljivost ljudskih prava i LGBT zajednice (festivali filma o ljudskim pravima, queer festivali i slično).
- Podržavati kreiranje kulturnog prostora i scene LGBT zajednice kao dugoročne vizije.

INDIKATORI USPJEHA	
	Obezbijedeno funkcionisanje LGBT skloništa s pratećim servisima, uključujući finansijsku podršku.
	Potpisan memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama s lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva.
	Smanjen broj poremećenih porodičnih odnosa u porodicama koje za člana imaju LGBT osobu.
	Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBT osobama.
	Iniciran kulturni i društveni život LGBT zajednice (kao što su programi pod okriljem LGBT društvenog centra, razvoj društvenih mreža, queer festivali i slično).

5. Sprovođenje zakona

Potpisani sporazumi o saradnji između Uprave policije i nevladinih organizacija koje sarađuju s LGBT zajednicom predstavljaju pozitivan model saradnje koji treba i dalje podržavati i razvijati, čemu su posebno doprinijeli Savjet za građansku kontrolu rada policije i institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Imajući u vidu iskustva policijskih organizacija u Evropi, Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi, Uprava policije je imenovala posebnog policijskog starješinu koji je zadužen za neposredniju komunikaciju s LGBT zajednicom. Vlada će u svim područnim jedinicama Uprave policije primjeniti isti model rada i saradnje s LGBT zajednicom u cilju unapređenja dijaloga i jačanja povjerenja LGBT zajednice u policiju, kao i pružanja adekvatne pomoći u prikupljanju dokaznog materijala i zaokruživanja konkretnih slučajeva prema pravosuđu.

Policijski službenici u komunikaciji s LGBT osobama biće profesionalni i neće biti vođeni stereotipnim uvjerenjima i tradicionalističkim shvatanjima. Pristup policije prema LGBT osobama stalno će se unaprjeđivati. Vlada će nastaviti da stvara tolerantno i podsticajno okruženje u samoj policijskoj organizaciji, tako da policijski službenici neće trpjeti negativne posljedice po osnovu svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti senzibilitet policije za rad s LGBT zajednicom.
- Unaprijediti i njegovati povjerenje između policije i LGBT zajednice.
- Unaprijediti bezbjednost LGBT osoba, društvenih okupljanja i društvenog života LGBT zajednice.

Programske mjere:

- Podržati LGBT zajednicu za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.
- Uspostaviti saradnju LGBT zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.

- Promovisati zajednički rad LGBT zajednice i policijskih službi, uključujući nacionalne i međunarodne nastupe.
- Razvijati stalni dijalog Uprave policije i LGBT zajednice.
- Jačati kapacitete i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBT zajednicom.
- Formirati timove povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBT zajednice u cilju kvalitetnijeg monitoriga, komunikacije i diskusije o primjeni policijskih ovlaštenja u slučajevima diskriminacije LGBT osoba.
- Imenovati kontakt policijske starješine za rad sa LGBT zajednicom u svim područnim jedinicama policije
- Kontinuirano razvijati saradnju Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.

INDIKATORI USPJEHA	
	Podržana LGBT zajednica za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.
	Uspostavljena saradnja LGBT zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.
	Promovisan zajednički rad LGBT zajednice i policijskih službi.
	Ojačani kapaciteti i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBT zajednicom.
	Formirani timovi povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBT zajednice.
	Imenovane kontakt-policijske starješine za rad sa LGBT zajednicom u svim područnim jedinicama policije.
	Unaprijeđena saradnja Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.

6. Zdravstvena zaštita

Nacionalni zdravstveni sistem svima omogućava pristup i zdravstvenu zaštitu bez diskriminacije. U oblasti zdravstvene zaštite i saradnje s organizacijama civilnog društva, Crna Gora posljednjih godina postiže kontinuirani napredak. Nacionalna strategija za HIV/AIDS prepoznaje posebne mjere u cilju zaštite zdravlja LGBT populacije. Sva zdravstvena dokumenta, medicinski udžbenici i drugi edukativni materijali koji su u ranijem periodu, shodno primjeni međunarodne klasifikacije, tretirali homoseksualnost kao bolest danas su revidirani. Takođe, usvajanjem posebnog Zakona o pravima pacijenata sistem i položaj svih korisnika zdravstvenih usluga je dodatno zaštićen i poboljšan.

Vlada je odlučna da unapređuje pristup zdravstvenom sistemu i tretman svih građana, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Vlada će nastaviti da razvija mehanizme zaštite privatnosti, dostojanstva i prava svih korisnika zdravstvenih usluga. Takođe, nastaviće se terenski programi u funkciji promocije sigurnog seksualnog ponašanja, informisanosti i zaštite LGBT osoba u vezi s polno prenosivim bolestima. Posebno će se voditi računa o potrebama specifičnih grupa i nastaviti da se unapređuju rješenja za prijem i tretman transrodnih osoba. Na inicijativu LGBT zajednice, Vlada je usvojila izmjene i dopune Zakona o zdravstvenom osiguranju, koji je omogućio trijadni proces rodne konfirmacije.

U interesu postizanja najvećeg kvaliteta usluga, Vlada će s LGBT zajednicom razvijati kontinuirani konsultativni proces u planiranju zdravstvene politike i razvoja institucionalnih i programskih smjernica na svim nivoima zdravstvene zaštite.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti pristup LGBT osoba nacionalnom zdravstvenom sistemu i zaštiti.
- Unaprijediti senzibilitet zdravstvenog sistema za rad i saradnju sa LGBT zajednicom.
- Unaprijediti i njegovati povjerenje zdravstvenih vlasti i LGBT zajednice.

Programske mjere:

- Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBT zajednicom potpisivanjem sporazuma o saradnji i razvoj zajedničkih inicijativa.
- Jačati kapacitete zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i kontinuirano unapređivati servis za rad sa LGBT zajednicom.
- Povećati informisanost LGBT osoba, posebno transrodnih osoba, o funkcionisanju zdravstvenog sistema, administrativnim i medicinskim procedurama.

INDIKATORI USPJEHA	
	Promovisano sigurno seksualno ponašanje, distribuirana sterilna oprema, kondomi i informacije u vezi s prevencijom i zaštitom.
	Imenovana kontakt osoba u Ministarstvu zdravlja/zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu u interesu snaženja institucionalne brige i programske saradnje.
	Ojačani kapaciteti zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unaprijeđen servis za rad sa LGBT Zajednicom.
	Uključeni predstavnici LGBT zajednice u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBT zajednicu.
	Usvojen Pravilnik o prijemu i tretmanu transrodnih osoba u vezi s procesom njihove rodne konfirmacije (u saradnji s LGBT zajednicom).
	Potpisan sporazum o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa sa LGBT zajednicom

7. Mediji

U promociji kulture tolerancije i značaja socijalne inkluzije svih ranjivih grupa, pa i LGBT osoba, Vlada naglašava značaj pozitivne i profesionalne uloge medija i njihove odgovornosti da štite različite grupe od negativnih stereotipa. Civilno društvo konstantno ukazuje da se na Internetu i u elektronskim izdanjima štampanih medija objavljuju neprimjereni sadržaji s elementima govora mržnje i povrede privatnosti po osnovu stvarne ili percipirane seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. U interesu kreiranja društveno prihvatljivog ambijenta za LGBT osobe, Vlada će pomoći medijima i ostalim društvenim partnerima u uzbijanju i širenju govora mržnje i netrpeljivosti putem Interneta i medija. Stoga će Vlada podsticati medijske organizacije, Internet i druge medije da promovišu kulturu poštovanja, tolerancije i različitosti u cilju izbjegavanja negativnih i stereotipnih komentara/izvještavanja/pisanja o LGBT osobama koji su ponižavajući ili seksistički.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti društvenu toleranciju i poštovanje ljudskih prava.
- Unaprijediti kapacitete medija za praćanje LGBT problematike.

Programske mjere:

- Jačati kapacitete novinara i urednika i osoblja Internet portala (medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBT prava.
- Unapređivati znanje o standardima i razumijevanju problematike LGBT prava.
- Sprovoditi kampanju za podizanje svijesti u medijima koja promoviše standarde iz oblasti ljudskih prava LGBT osoba (javne kampanje, promotivni audiovizuelni spotovi i radio džinglovi).

INDIKATORI USPJEHA

Ojačani kapaciteti i unaprijeđeno znanje novinara, urednika i osoblja Internet portala (medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBT prava.

Sprovedena kampanja i povećan stepen svijesti građana iz oblasti ljudskih prava LGBT osoba.

8. Sport

Sport predstavlja jedan od ključnih načina ostvarivanja i promocije ljudskih prava. Olimpizam, kao životna filozofija koja spaja kulturu, obrazovanje i sport, teži stvaranju mirnog društva koje nastoji čuvati ljudsko dostojanstvo. Vlada Crne Gore kroz ovu politiku dodatno afirmiše olimpijske vrijednosti, a bavljenje sportom tretira jednim od ljudskih prava. Bavljenje sportom treba omogućiti svakome, bez razlike i diskriminacije po bilo kom osnovu. Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u sportu je neprihvatljiva i nespojiva s nacionalnom sportskom politikom. Vlada će ohrabriti dijalog LGBT zajednice sa sportskim asocijacijama i biće podsticani zajednički naponi u borbi protiv homofobije, transfobije i diskriminacije u sportu. Razvijaće se partnerski pristup prema sportskim savezima, navijačkim klubovima i LGBT zajednici kako bi se spriječilo i suzbijalo korišćenje uvreda na račun LGBT osoba tokom i u vezi sa sportskim događajima. Sportski objekti i aktivnosti biće otvoreni za sve, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

Strateški ciljevi:

- Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBT osoba u sportu i društvu.
- Unaprijediti razumijevanje LGBT perspektive pri razvoju sportske politike i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.
- Unaprijediti sportski život i aktivnosti u LGBT zajednici.

Programske mjere:

- Podržavati LGBT perspektivu pri razvoju strateških programskih dokumenata i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.
- Podsticati dijalog i saradnju LGBT zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.
- Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBT osoba u sportu i društvu.

- Podržavati sportske saveze, klubove i navijačke grupe pri razvoju aktivnosti podizanja svijesti o diskriminaciji LGBT osoba i osuđivanju ispoljavanja netolerancije i nasilja prema njima.
- Razvijati sportske programe LGBT osoba i organizacija na domaćem i međunarodnom nivou.

INDIKATORI USPJEHA	
	Uspostavljeni dijalog i saradnja LGBT zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.
	Sprovedeno istraživanje o homofobiji i transfobiji u sportu.
	Sprovedeno istraživanje o uticaju sportske okoline na pojedince i manjinske grupe u vezi s njihovom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom.
	Sprovedeno istraživanje o pozitivnim uticajima osnaživanja LGBT osoba u LGBT sportskim klubovima/ekipama.
	Definisane smjernice i podrška u razvijanju borbe protiv diskriminacije.
	Definisane smjernice i podrška sportskim programima i aktivnostima LGBT osoba, organizacija i klubova.

9. Ekonomski rast i LGBT turizam

Crna Gora je međunarodno prepoznata turistička destinacija. Imidž se stalno poboljšava, paralelno s pristupanjem zemlje Evropskoj uniji. Turistički proizvod bilježi stalni rast. Posljednjih godina posebna pažnja posvećuje se stvaranju uslova za razvoj turizma orijentisanog na prirodu, kao i avanturističkog turizma. Cilj je da se stvore uslovi za turističku valorizaciju zaljeđa i planinskog dijela Crne Gore. Potencijal u oblasti turizma zasnovanog na prirodi je značajan. Ovaj segment turizma postao je jedan od najbrže rastućih sektora u svjetskoj turističkoj industriji, s rastom od 10 do 15 % na godišnjem nivou. Crna Gora ima vrijednosti koje mogu da stvore njen identitet u odnosu na druge konkurentske destinacije. Vlada je odlučna u namjeri da, uz stalno povećanje bezbjednosti, podizanje nivoa kvaliteta u svim segmentima turističke ponude, Crnu Goru učini jednom od vrhunskih turističkih destinacija na globalnom nivou. Cilj je da se kreira ponuda koja će zadovoljiti potrebe sve zahtjevnije turističke klijentele. LGBT turisti se smatraju važnom turističkom klijentelom. Brojne turističke destinacije u Evropi i svijetu specijalizovane su da privuku LGBT osobe.

Za Crnu Goru, turizam predstavlja jedan od glavnih izvora deviznog prihoda i važnu izveznu kategoriju koja stvara nove mogućnosti za zapošljavanje. Pored mogućnosti koje su definisane strateškim dokumentima u oblasti turizma, mogućnosti za ekonomski rast postoje i u okviru LGBT turističke industrije. Takvo iskustvo potvrđuju brojne zemlje. Veće razumijevanje za interes LGBT tržišta može proizvesti ekonomsku korist turističke industrije, pružajući doživljaj dobrodošlice svim posjetiocima. Crna Gora ima i promoviše pristup – dobrodošlice svim posjetiocima – te je od značaja razvijati znanje o LGBT tržištu. Takođe, od posebnog značaja je da crnogorska turistička privreda prepozna vezu između društvenog prihvatanja LGBT osoba, državne politike i zakonodavstva u ovoj oblasti, kao što je predstavljeno u Strategiji, i efekte svega toga na njihovo poslovanje.

Vlada je posvećena stvaranju pozitivnog ambijenta za sve turiste koji dođu u Crnu Goru, a turizam kao grana ne poznaje bilo kakve granice i poštuje različitosti. Stoga će Vlada podržavati dijalog i saradnju između vladinih institucija, turističkih organizacija, turističke privrede i organizacija civilnog društva na planu uključenja svih aktera u poboljšanje crnogorske pozicije, pored ostalog i

kao LGBT prijateljske destinacije, na evropskim i globalnim tržištima. Kroz modele saradnje postepeno se stvaraju preduslovi za kreiranje i promovisanje jednog od novih proizvoda koji će odgovoriti interesima LGBT turističkog tržišta.

Strateški ciljevi:

- Promovisati Crnu Goru kao bezbjednu i otvorenu destinaciju.
- Unaprijediti razumijevanje LGBT perspektive kod turističke privrede.
- Doprinositi prepoznavanju Crne Gore na LGBT tržištu.

Programske mjere:

- Ravijati znanje o LGBT turističkom tržištu i definisati nacionalne mogućnosti.
- Izgraditi programske kapacitete turističke privrede i organizacija civilnog društva u vezi s LGBT turističkim proizvodom.
- Jačati intersektorsku povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji analiza i razvoja LGBT turizma.
- Razvijati bolje razumijevanje o vrijednostima LGBT turističkog tržišta, kroz analizu tržišta i procjenu potreba.

INDIKATORI USPJEHA	
	Definisane nacionalne mogućnosti u kontekstu LGBT turističkog tržišta.
	Razvijeni specifični programski kapaciteti turističke privrede u vezi s LGBT turističkim proizvodom.
	Razvijeni kapaciteti civilnog društva u vezi s LGBT turističkim proizvodom.
	Urađene analize i ojačana intersektorska povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji razvoja LGBT turizma.
	Urađene analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBT turističkog tržišta.
	Promovisane potrebe i vrijednosti LGBT turističkog tržišta.

10. Međunarodna LGBT politika

Crna Gora je svoju nezavisnost obnovila na demokratski održanom referendumu 2006. godine. Izgrađuje se kao građanska, multietnička i multikulturalna država sa značajnim učešćem etničkih, jezičkih i vjerskih manjina u ukupnoj strukturi. Prepoznata je kao zemlja koja, u okviru multilateralnih organizacija (UN, OEBS, Savjet Evrope i dr.), u čijem radu učestvuje, pruža jasnu političku podršku brojnim inicijativama o ljudskim pravima. Punopravno članstvo u Evropskoj uniji i NATO-u, kao strateški prioritet crnogorske vanjske politike, podrazumijeva primjenu odgovarajućih politika i standarda u oblasti zaštite od svih oblika diskriminacije i poštovanja ljudskih prava i sloboda u cilju jačanja svijesti o društvu u kojem različitosti predstavljaju osnov socijalne kohezije.

U Crnoj Gori postoji nedvosmisleno opredjeljenje poštovanja univerzalnih ljudskih prava, a zemlja je potpisnica ključnih međunarodnih instrumenata kojima se reguliše ova problematika. Vlada izražava punu posvećenost implementaciji međunarodnih standarda i preporuka i želi da podstakne veće jedinstvo svih aktera društva na stvaranju zajedničkih akcija kako bi se unaprijedila ljudska prava LGBT osoba. Stoga će, kroz svoju vanjsku politiku, Crna Gora nastaviti da na međunarodnom planu pruža doprinos promociji i zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda, zadržavajući poseban senzibilitet i prema aktivnostima koje su usmjerene na unapređenje položaja LGBT osoba.

Strateški ciljevi:

- Promovisati međunarodne usvojene i ratifikovane standarde zaštite ljudskih prava.
- Promovisati principe Džogdžakarta primjene zakona o međunarodnim ljudskim pravima u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Programke mjere:

- Promovisati međunarodne standarde zaštite ljudskih prava u skladu s međunarodnim dokumentima (konvencijama, ugovorima, poveljama, itd.), čija potpisnica je Crna Gora.

- Voditi aktivnu politiku na međunarodnoj sceni o poštovanju osnovnih ljudskih prava LGBT osoba.
- Promovisati principe Džogdžakarta prema nacionalnim i međunarodnim instancama, kao što su Organizacija ujedinjenih nacija i njene specijalizovane agencije, međuvladine regionalne i podregionalne organizacije, nevladine organizacije aktivne u oblasti ljudskih prava, ekonomske i profesionalne organizacije, mediji itd.
- Razvijati i njegovati odnose s LGBT pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.

INDIKATORI USPJEHA

Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije

Publikovani i promovisani principi Džogdžakarta.

Uspostavljeni neformalni, povremeni kontakti s LGBT pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.

CIP – Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-635-01-5 (LGBT Forum Progres)

ISBN 978-9940-633-03-5 (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava)

COBISS.CG-ID 23440400